

2.2. Opțiuni petrecute la nivel lexical-semantic. Mult mai consistente, de natură să provoace discuții care să conducă spre concluzii, sînt cazurile în care se constată o masivă implicare dinspre compartimentul lexical al limbii. Cele două tipuri mai sus numite se combină deseori, precum în situațiile următoare.

2.2.1. Secvențele: „nece una ca aceia să aibă *sofie* cătră aceia ce-s ca aceia” (CB, *Sp. la Iuda* 379/6-7), „nemică să nu aibă *împreunare* cu cei ca aceia” (CP, 210/7-8), redînd vsl. НЕЕДИНО ТЪМ ИМЪТИ ПРИВЕЩЕНИЕ КЪ ТАКОВИМ, indică o aparentă diferență între comportamentele celor doi, deoarece porțiuni identice prezintă diferențe de rezultat la nivel formal. În fapt, este vorba despre același comportament, întrucît ei fac apel la aceleași mijloace de redare. Pentru prima parte a segmentului, Bratul apelează la traducerea fidelă, de asemenea, cînd utilizează pe *cătră*¹, în vreme ce Coresi traduce aici mai puțin sufocat de presiunea textului străin, mai aproape de limba română și mijloacele ei de redare. Pentru termenul subliniat, însă, dacă soluția coresiană, corectă și satisfăcătoare, concretizată printr-un sinonim al termenului utilizat de Bratul, încă mai prezintă vagi urme de traducere, soluția lui Bratul indică o anumită emancipare față de textul slavon.

Un astfel de caz este reprezentativ pentru o caracteristică definitorie a celor doi. În general, Bratul se arată a fi mult mai atent (mai degrabă datorită unei mai slabe pregătiri) în lucrul cu limba la nivel gramatical. Problemele de morfologie și de sintaxă care apar în traducerea sa indică un traducător sau revizor șovăielnic, prudent sau vulnerabil în fața unui sistem destul de diferit de cel al limbii române, în contextul în care, la nivel literar, limba română nu-și crease încă mijloace de exprimare a căror vigoare, suplețe și eficiență să echivaleze pe cele ale limbii-model. Forța acestuia, însă, vine din capacitatea de a cuprinde (prin cunoaștere lexical-semantică, dar, după cum, nu rareori, se vede, și intuitiv), de a echivala și fixa termenul slavon, cu toată tăria conceptuală și tensiunea semantică pe care acesta le avea². Mai degrabă lipsit de această trăsătură, Coresi apare nu doar ca echilibrat în stăpînirea celor două aspecte, gramatical și lexical, dar și totalizînd rezultate mai bune. Spre deosebire de cea a lui Bratul, traducerea lui Coresi (aceasta, precum celelalte) nu prezintă locuri prin care, realmente, să surprindă, oferind prilejul de a admira mici scînteieri ingenue. La Coresi se poate constata ingeniozitate, eficiență, tehnică aplicată. Acest fapt, de altfel, constituie proba cea mai puternică, în măsură să demonstreze că scrierile coresiene au beneficiat în mod cert de aportul altor texte românești. Fără a fi compilații, ele integrează munca unor predecesori. Privirea care, în procesul de constituire a textului coresian, a studiat o traducere românească anterioară nu avea rolul de a împrumuta sau adapta ceea ce se găsea în textul consultat. Coresi (împreună cu uitații săi colaboratori) a evitat greșelile și stîngăciile altora, văzînd rezultatele la care au ajuns alții și chipul pe care textul de tradus l-a putut lua într-o primă traducere a altora, a înțeles mai bine acel text. Avînd în față traduceri românești anterioare, Coresi a putut fi lipsit atît de entuziasmul pionieresc, cît și de emoțiile prospectorului, avînd, totodată, posibilitatea de a analiza comparativ, de a discerne cu adevărat și de a delibera avînd în față o traducere care nu reprezenta doar o realizare merituosă a cuiva, un prim pas, ci și un text cu greșeli, care arăta că limba română are de dus o luptă anevoioasă, în care dorința și voința sînt insuficiente ca arme.

2.2.2. În „(ei aștepta elu) se aprinză-se” (CB, FA 28, 6), „că se va aprinde” (CV), „vrea se arză” (CP), unde se redă vsl. ВЪЗГОРЪТИСЕ, deși ideea de viitor este conținută de cele trei formulări care se diferențiază, doar primele două texte folosesc același element lexical, în CP apărînd un termen care, prin comparație, este mai puțin adecvat contextului. (Ajuns în Malta, în prezența cîtorva localnici, apostolul Pavel a fost mușcat de mîna de o viperă. Aceștia așteptau ca apostolul să manifeste primele simptome ale contactului cu tîrîtoarea: tumefierea și febra.) Față de textul latinesc „At illi existimabant eum *in tumorem convertendum*”, în care subst. *tumor* înglobează cele două simptome, solidare de regulă, în textul grecesc se utilizează un verb, πύμπρημι care, pe lîngă sensul ‘brûler, incendier’, cu referire la răni, avea sensul ‘être enflammé’. Corelînd acestea cu forma utilizată în textul slavon, se poate face observația că, sub aspectul termenului în discuție, traducerile din CB și CV sînt cele mai potrivite, în vreme ce traducerea din CP rămîne rezultatul unei opțiuni oarecare. În primul rînd, ideea de redat se referea la un proces latent, aflat în desfășurare, încă neexteriorizat la nivelul percepției celorlalți, și al cărui început sesizabil era așteptat de către atenții observatori, pe baza precunoștințelor pe care ei le aveau. În al doilea rînd, pe baza analizării distribuției celor două verbe în limba română veche și, alături de cea a situației din stadiul actual de evoluție a românei, fără prea mari riscuri se

¹ Pentru situația și valorile prepoziției rom. *cătră* în vechile texte românești, în relație cu corespondentele slavon și grecesc, vezi Al. Gafton, *Evoluția*, p. 145-146.

² Această caracteristică poate fi oricînd constatată la traducători și revizori de traduceri care sînt de nivel mediu sau ușor peste medie. Ei au capacitatea ca, la nivel lexical, să întrevadă soluții fericite și care, luate în sine, pot fi chiar strălucite. Neajunsurile care rămîn, însă, decurg din aceea că, deși pot astfel acoperi o mare parte a planului lexical, ei singuri nu pot atinge aceleași performanțe la nivelul celorlalte cerințe. Totodată, ei nu reușesc să aibă o imagine corectă și coerentă asupra întregului, ceea ce arată că însușirea pentru care pot fi prețuiți derivă din incapacitatea de observare a unui întreg și de concentrare asupra unui întreg. Privirea lor poate surprinde și înțelege elementele, chiar unele articulații, dar devine nesigură cînd este vorba despre structurarea elementelor în sistem și de viața proprie a sistemului, în care elementele capătă anatomia și fiziologia celulelor unui organism.

poate considera că *a se aprinde* este termenul optim aici. Calea coresiană sugerează că, și de această dată, diaconul a voit să creeze o deosebire față de versiunile deja existente. Tipul acesta de caz este deosebit de important sub acest aspect deoarece deosebirea semantică dintre cele două verbe nu este în măsură să genereze neînțelegeri (cititorul pricepe, intuitiv și printr-o cvasiidentificare³ cu maltezii, pericolul care-l păștea pe Sfântul Pavel). Totodată, în măsura în care o traducere poate fi reușită, sau măcar eficientă, dar fără a fi foarte fină, miza pe care diaconul o putea pierde astfel⁴ rămâne neînsemnată. Față de acestea, NTB și BB optează pentru evidențierea tumefierii, cauză pentru care, ambele, utilizează urmașul lat. *infléo*.

2.2.3. În cazul perechii din: „iacă-tă voao, *a înțeleage se fie*” (CB, FA 2, 14), „iată voao, *în știre să vă fie*” (CP), traducere a vsl. *се дам разоръмно да вѣдет*, ‘notum sit’ și pentru care textul grecesc prezintă *γνωστον*, avînd în vedere că este vorba despre un adjectiv cu valoare pasivă, sub aspect gramatical traducerea coresiană este superioară celei din CB. Sub aspect semantic, CB surprinde procesul de compehensiune în desfășurarea sa, ceea ce este perfect compatibil cu contextul (Sfântul Petru urma să ofere o explicație care trebuia să aibă darul de a-i face pe auditori să pătrundă niște taine, să le înțeleagă și să le ia în stăpînire epistemologică.) Trădîndu-și caracterul de traducere ulterioară altor traduceri pe care le-a consultat, precum în situația de mai sus, CP trece peste nuanțele și momentele procesului, optînd pentru menționarea rezultatului prim: o cunoaștere dobîndită. Aceasta este una dintre constantele traducerii coresiene, prin care cititorul este condus într-un punct, fără a fi pus în situația de a retrăi parcursul drumului care duce dintr-un punct în altul⁵. În textele secolului al XVII-lea apare: „aceasta voao să vă fie în știre” (NTB) și: „aceasta voao știută să fie” (BB). De altfel, formula „a avea (a fi) în știe” de întîlnește în numeroase texte religioase românești aparținînd secolelor al XVI-lea și al XVII-lea.

2.2.4. Termeni precum: *dezlegămu-ne* (CB, FA 20, 15), *mutămu-nă* (CV), *purtămu-ne* (CP), *vînslăm* (NTB), *mergînd* (BB), precum și *dezlegămu-ne* (CB, FA 20, 13), *descărcămu-nă* (CV), *vînslămu-ne* (CP), *mearsem* (NTB), *am mers* (BB), au drept corespondente în textul slavon forme ale verbului *отвѣсти* ‘navi discedere’, iar în cel latin, de asemenea unitar, se utilizează vb. *navigare*. În textul grecesc, sînt utilizate verbele *ἀποπλέω*, care indică acțiunea de îndepărtare sau de apropiere pe mare, așadar, indiferent de direcția față de privitor ori de un punct fix, o deplasare cu un vas, respectiv *ὀνύγω*, verb indicînd deplasarea pe mare, dar cu accentul pe sensul ‘înainteare în larg’. Verbul slavon menționat purta ambele valori, în mod firesc, slavona neavînd aici diferențieri atît de atente. După cum se observă, Bratul repetă forma (deși nu era cazul să meargă cu identitatea pînă la nivel gramatical deoarece, chiar în textul slavon, precum în greacă și în latină, *отвѣсти* apare la timpuri diferite; pe de altă parte, acest comportament al preotului se repetă în CV și CP), urmînd textul slavon care utilizează același termen. Mai este de observat că numai Bratul utilizează un cuvînt care, în context, indică cu claritate că este vorba despre o deplasare pe mare. În BB, de asemenea, se repetă verbul, însă, dată fiind fidelitatea pe care o manifestă acest text în mod obișnuit față de textul de tradus, verbul aici folosit este mai puțin recomandat pentru a semnifica deplasarea pe mare. CV și CP utilizează verbe care se referă la deplasarea pe mare doar în versetul 13, iar NTB doar în versetul 15. Fără a înțelege exact cauzele acestor opțiuni - care nu pot fi puse exclusiv pe tendința sau dorința de a evita o repetiție prezentă atît în textul slavon, cît și în cel latinesc -, se poate crede că, la Bratul, cauza repetiției stă în urmarea textului slavon. Faptul s-ar datora mai puțin presiunii acestui text⁶ și mai mult dificultății de a

³ Deși receptorul textului se află de partea Sfîntului Pavel, prin ipostaza pasivă de lector sau de auditor, el are o poziție aproape identică cu cea a maltezilor care erau simpli privitori, neputincioși în fața voinței divine.

⁴ Și aceasta doar la comparația petrecută în mintea cuiva în care nivelul paradigmatic al limbii era bine dezvoltat.

⁵ Modalitatea aceasta de a vedea, de a conceptualiza și de a prezenta referentul este una care poate da roade. Din perspectiva diacronistului, în general (individ cu slabă audiență în societate), din mai multe motive, printre care dinamica realității, nimic nu poate fi pe deplin înțeles decît dacă este cunoscut sub toate avatarurile, la nivelul principiilor pe baza cărora există, funcționează și devine, și cercetat de-a lungul istoriei sale. Firește că, din motive de ordin pragmatic, precum și datorită incapacității majorității de a culege și purta o astfel de istorie, o atare abordare, ca optică, mod de viață și chiar de analiză, constituie o povară. La capătul acestei perspective se află omul sincronic. Capabil să facă din perle coliere, acesta este total neinteresat de scoicile oceanului. Ceea ce, pentru diacronist, este indelebil și strict necesar, pentru sincronist constituie un balast, din mai multe motive, printre care aceeași dinamică a realității. Dacă, însă, cel dintîi era un individ excesiv de reflexiv, acesta este un individ care se încumetă să sintetizeze realități pe care nu le cunoaște. Și aceasta deoarece, omul sincronic nu face sinteza unor lanțuri evolutive, ci doar a rezultatelor acestor lanțuri, adică prezintă și unește lucruri și procese care, în esență, sînt altceva decît crede el. Din această categorie fac parte vulgarizatorii, compilatorii, revizorii, care, uneori, pot fi geniali în ochii maselor. Atît prin unele virtuți ale traducerii, cît și prin nivelul pe care limba îl atinge în textele sale, cu certitudine, Coresi este unul dintre aceștia.

⁶ Pentru astfel de termeni nu era cazul, ei fiind mai curînd domeniu al libertății, în care traducătorul sau revizorul puteau interveni ori se puteau manifesta conform tendințelor limbii țintă sau conform nevoilor cititorului.

găsi un termen care să indice într-un mod adecvat deplasarea pe mare și înaintarea în larg, așa cum o cer cele două contexte. O dată găsit acest cuvânt, Bratul nu mai renunță la el, cu atât mai mult cu cât însuși textul slavon operează tot cu un termen. Asemănător par a sta lucrurile și în BB, care nu optează pentru termenul (foarte probabil, conotat ca popular) *a vînsla*, din NTB, mai ales că nici textul ardelenesc nu îl folosește în ambele cazuri. În CV și în CP căutarea continuă, fără ca soluțiile să ajungă la nivelul din CB; după cum se vede, în fapt, aceste două texte folosesc câte doi termeni identici, în sensul că ambele perechi indică deplasarea dinspre port, surprinsă în momentul ridicării ancorei (mai puțin exact la Coresi). Mai mult, termenii din versetul 15 nu trimit obligatoriu la navigație, fiind general valabili pentru orice tip de mișcare.

Deosebit de utilă pentru cercetător și plină de sugestii în mai multe planuri este o glosă care justifică opțiunile autorilor NTB, precum în: „Și arătîndu-ni-să Chiprul și lăsîndu-l în a stînga vînslăm în Siria” (NTB, FA 21, 3) (glosat pe margine: *Întorsura cea demult zice înotăm iară noi am scris vînslăm, căci vînslá cu corabiia pre apă*)⁷. Se observă de aici nu doar că autorii NTB au consultat texte românești mai vechi, ci și că, în principiu, nu erau refractari la soluțiile pe care acestea le-ar fi furnizat versiunii lor, dacă ele ar fi fost compatibile cu viziunea lor asupra traducerii. Totodată, este evidentă atenția pe care vechii traducători și revizori români (cel puțin unii) știau să o manifeste (atunci cînd se concentră asupra textelor de tradus ori de revizuit). Aparent, raționamentul pe scurt expus indică voința de a furniza o traducere riguroasă, dar în condițiile limbii române. Privind, însă, la textul din BB: („Și ivindu-ne la Chipros și lăsîndu-l pre el în stînga mergeam la Siria”), nu se poate admite că autorii acesteia nu au acceptat soluția argumentată a NTB, mai ales că textele secolului al XVI-lea prezintă: *notămu* (CB), *nutămu* (CV), *vînslămu* (CP)⁸. Aceste texte traduc astfel sl. **ПЛАВЪХОМ**, formă a verbului **ПЛАВЪСТВОВАТИ** ‘navigare’. Cauza reală a opțiunilor diferențiate în NTB și BB stă mai degrabă în sursele diferite pe care le preferă cele două rînduri de cărturari. În textul grecesc apare aoristul ἐπλέομεν al verbului πέλω. După cum se observă, întrucît acest verb indica mișcarea, deplasarea, *Vulgata* preferă să fie mai explicită, motiv pentru care va utiliza verbul *navigare*, exemplul urmat de versiunea slavonă. Nu este sigur că revizorii BB ar fi avut în față vechile texte românești ori vreo versiune slavonă, dar acest exemplu poate fi o dovadă a voinței autorilor BB de a nu se abate de la textul grecesc, indiferent de situația prezentă într-un eventual model românesc⁹.

2.2.5. Seria: *ferastră* (CB, NTB, BB, FA 20, 9), *zăbleală* (CV), *ocnă* (CP), pentru diminutivul vsl. **ОКНО**, reprezintă în mod cert rezultatul unor opțiuni. CB și NTB optează pentru termenul moștenit, probabil din rațiuni ce țin de nevoile cititorului, într-un context în care acesta nu avea nevoie, respingea și nici nu trebuia deprins, în mod absolut inutil, cu prea mulți termeni de origine slavă. Apelul diaconului la împrumutul **ОКНО** nu este neobișnuit pentru cineva care combină termeni moșteniți cu împrumuturi din limba de cultură, cu termeni împrumutați din maghiară, cu calcuri din greacă, cu forme populare, într-o țesătură adeseori reușită. Soluția din CV nu pare dată de urmarea unui text care pentru **ОКНО** ar fi avut **ЗАБРАЛО**, ci, mai curînd, de aceea că autorii CV nu au pierdut din vedere faptul că o fereastră, o poartă, o ușă nu sînt și, mai ales în vechime, nu erau concepute exclusiv ca niște deschideri ori spații goale într-un zid, ci și ca niște structuri care cuprindeau elemente de obturare sau de reducere a spațiului deschis prin spargerea sau nezidirea sa inițială¹⁰. Avînd în vedere centrarea BB pe text și nu pe receptor, opțiunea de aici nu se judecă precum cea din NTB. Probabil că, în epocă și pe teritoriul munteneșc, acesta era singurul termen acceptabil într-un text de ținută. Întrucît era vorba despre un termen moștenit și, așadar, popular, atît timp cît forma sa corespundea normelor culte - pe baze fonetice (față de *ferastră* sau *ferastă*, spre exemplu) -, această distincție putea fi suficientă pentru a fi selectat în textul cult.

⁷ Sub *Fapte*, 20,15, așadar mai sus, în NTB apare: „a doao zi vînslăm”, fără vreo precizare; în locul respectiv, BB prezintă: „mergînd a doa zi”.

⁸ Ceea ce înseamnă și că autorii NTB nu au consultat CP sau, cel puțin în acest caz, au omis să se raporteze la el.

⁹ În felul acesta devine posibilă și întemeiată și o altă observație. Există destul de multe situații care ne îndreptățesc la a nu pune prea multe pe seama factorului conștient al traducătorilor și revizorilor. Cu alte cuvinte, sînt suficient de multe acele cazuri în care comportamentul acestora nu se arată a fi elaborat, ci aproape mecanic. Cu toate acestea, multe alte cazuri indică un comportament opus. În toate acestea nu există nimic contradictoriu, respectivii indivizi, ca oricare alții, fiind personalități complexe, superficiale și meticuloase, totodată, instruite, dar cu carențe, capabile de a ocoli capcane subtile, dar și de a cădea un curse grosiere ori de a cădea în curse create de ele însele prin încercarea de a fi subtile atunci cînd nu era cazul. În acest sens, pentru o situație precum cea de mai sus, ar fi oțios și fals să se considere că, la un popor care nu poate fi considerat a fi de navigatori, cum este cel român, o diferențiere prea subtilă între termenii, fie și fundamentali, referitori la navigație, nu era de așteptat. Cele din nota inserată în text demonstrează că traducătorii și revizorii puteau fi foarte atenți la nuanțe, capabili să disece textul cu subtilitate. Ar fi nu doar o nedreptate, dar și o greșeală de concepție și de metodă, din culpă, dacă analiza ar ignora o astfel de realitate. O greșeală aproape la fel de gravă ca aceea - la fel de distorsionantă la nivelul rezultatelor -, care ar proveni din analiza tuturor situațiilor ca și cum acestea ar decurge din activitatea unor persoane conștiente la modul absolut, cînd istoricul limbii ar deveni hermeneut.

¹⁰ Este, de asemenea, posibil, ca o astfel de opțiune să fie determinată de situația respectivei serii sinonimice în graiul de la baza CV.

2.2.6. Miza nefiind atât de mare încît să atragă atenția traducătorului sau revizorului în mod special și lipsind dificultatea traducerii, în cazul perechii din: „*rădică-și glasul său și zise*” (CB, NTB, BB, FA 2, 14), „*înălță glasul lui și zise*” (CP), este vorba despre rezultate ale unor simple echivalări mecanice, prin traducere, a vsl. **ВЪЗВОДИТИ**, și ale echivalentului gr. ἐπαίρω; evident că, în astfel de cazuri, implicații de ordin semantic nu apar. Subliniind că ambele soluții sînt în egală măsură justificate de termenul slavon și de cel grecesc, precum și de uzul celor două verbe în limba română, nu se poate să nu decelăm o anumită strădanie a diaconului în a reda expresia din text. Deși este greu de știut dacă această expresie exista deja în limba română¹¹, se poate observa că la ceilalți primează redarea lingvistică fidelă. Aici se vede că expresia pleacă de la observația că ridicarea tonului vocii constituie un prim pas de ordin fizic prin care se atrage atenția în vederea a ceva. În CP, verbul utilizat înglobează valoarea celui din CB, însă dezvăluie și alte sensuri, prin asociere și context, *înălțarea* fiind un proces cu o pronunțată încărcătură mistică, sugerînd, în plus, nivelul de autoritate cu care Petru era dotat. Respingînd folosirea verbului din CB, Coresi mută accentul de pe simpla traducere lingvistică - pe care, de altfel, nu o neglijează -, pe încărcătura estetică și simbolică a sintagmei.

Expresia aceasta, una caracteristică lumii semite, și celei orientale, în general, apare și sub *Gen.*, 39, 14-18: „*«iaca, aduse la noi pre cest bărbat ovreaiu cum pre noi să ne rușineaze, că vine la mine cum să doarmă cu mine, eu iară cu glas mare strigaiu. Și cînd ară fi auzind cum c-aș striga cu graiu înalt, lăsă la mine haina sa și fugind mearse afară».* (...) «*ce cînd dediu a striga cu glas mare la mine-ș lăsă haina și fugi afară»*” (PO). Textul maghiar folosește în toate trei situațiile expresia „felszoual kialtni”, ceea ce se repetă în versiunea modernă, chiar dacă cu alți termeni: „hangosan kiabálni”. În textul BB, precum în alte versiuni, se produce o anume detaliere: „*Vedeți, au băgat noao copil jidov să-ș bată joc de noi! Au întrat înlauntru la mine, zicînd: ‘Dormi cu mine!’ Și strigaiu cu glas mare. Și auzind el cum am înălțat glasul mieu și am strigat, lăsînd hainele lui la mine, au fugit și au ieșit afară».* (...) «*Și deaca au auzit cum am înălțat glasul mieu (...)»*”. Situația din textul grecesc, destul de fidel reflectată în traducerea BB, se prezintă, în punctele de interes, precum urmează: καὶ ἐβόησα φωνῆ μεγάλῃ. Ἐν δὲ τῷ ἀκοῦσαι αὐτὸν ὅτι ὕψωσα τὴν φωνήν μου καὶ ἐβόησα (...) ὡς δὲ ἤκουσεν ὅτι ὕψωσα τὴν φωνήν μου καὶ ἐβόησα, în vreme ce versiunea latină apare mult mai laxă, secvențele care ne interesează apărînd astfel: „cumque ego susclamassem et audisset vocem meam (...) cumque audisset me clamare”.

2.2.7. Sub FA 20, 35 apare seria: „*trudindu-ne cade-se*” (CB), „*ustenindu-nă cade-se*” (CV), „*ustenindu-ne cade-ne-se*” (CP), „*lucrîndu se cade*” (NTB), „*ostenind, trebuie*” (BB), redînd vsl. **ТРУЖДЕЩИСЕ ПОДВЛЕТЬ**, adică ‘laborantes oportet’. Privind la textul grecesc, unde apare οὕτως κοπιῶντας ‘astfel ostenind’, ‘astfel trudind’, se observă că traducerile secolului al XVI-lea (inclusiv cea slavonă) și BB surprind exact nuanța verbului grecesc. Este greu de precizat dacă, în epocă și în spațiul transilvan, termenul moștenit conținea sau avea accentul pus pe sensul ‘profitabil’ pe care termenul utilizat în NTB îl deținea din punct de vedere etimologic. Se poate crede că „opțiunea” lui Bratul este cauzată de tendințele sale general constatate în text, care merg de la literaritate, trec prin redare fidelă și pot ajunge pînă la obediența față de textul slavon¹². Soluția din CV, acceptată și imitată în CP, utilizează un verb mult mai potrivit în context, cu atât mai mult cu cît poate fi întărit prin sugestii la nivel paradigmatic (precum *să ne dăm osteneala*).

2.2.8. Sub *Gal.* 4, 2, vsl. **ПРИСТАВНИКЪ**, care traduce gr. οἰκονόμος, este redat în AI prin *deregătoriu*¹³, în CP prin *păzitor*, prin *socotitori* în NTB și prin *diregătoriu* în BB. Aceste nume de agent aveau a exprima valoarea ‘oconomus’, ‘administrator, intendent, supraveghetor’. Opțiunile par a fi mai puțin efecte ale presiunilor altor texte și mai mult efecte ale unor interpretări.

¹¹ Oricît ar părea de neverosimil, în limbile în care textul biblic a fost tradus, există foarte multe expresii, larg cunoscute la nivel popular, și destul de frecvente, care își datorează prezența textului ebraic sau grecesc. Alături de situațiile de poligeneză, în care (aproximativ) aceeași expresie poate fi întîlnită în două sau mai multe limbi (și, implicit, la două sau mai multe neamuri), stau situațiile în care în mai multe limbi se întîlnește (aproximativ) aceeași expresie, dar nu ca urmare a poligenezei, ci ca o consecință a împrumutării acelei expresii dintr-o altă limbă, în ultimă instanță, din ebraică sau din greacă, pe calea traducerii *Bibliei*. Pentru acele cazuri, ceea ce se poate demonstra este faptul că respectivele expresii, referitoare la realități concrete și abstracte, stări, procese etc. caracteristice ființei umane, constituie forme și modalități de exprimare, reușite și acceptabile de către ființa umană în general. Prin caracterul metaforic, sugestiv etc., această cale de a vehicula elemente și procese perceptibile, dar greu de definit sau de surprins în termeni exacti, devine nu doar cale de comunicare, ci și o formă de existență sub aspect estetic.

¹² De multe ori, datorită unor cunoștințe nu de cel mai înalt nivel, Bratul practică o imitare rudimentară, în sensul că, dacă este vorba despre un termen pe care româna l-a deja împrumutat din slavonă, preotul îl utilizează în textul românesc, dar nu mereu la categoriile gramaticale pe care textul, dar și imitarea fidelă a acestuia, le cer.

¹³ Uzul acesta permite observarea valorii etimologice a cuvîntului, provenit indirect din lat. *dirigere* (DER sv *drege*, TRDW sv).

Opțiunea diaconului indică centrarea pe lipsa de conștiință. Precum copiii au nevoie de supraveghere strictă, la fel cei ce încă nu s-au ridicat la conștiința creștină cu toate răspunderile implicate de aceasta. Fără a atenua metafora din textul de tradus, opțiunea din AI și BB arată că aici veghetorul nu este redus la această dimensiune simplă, ci este conceput și ca avînd rolul de a administra o anumită avere, de a îndruma etc. Deși, cu certitudine, primește sugestii dinspre textul latin, unde se utilizează subst. *actor*, NTB optează pentru un termen vechi, utilizat deja în secolul precedent pentru a reda conceptul ‘oconomus’.

2.2.9. O opțiune precum cea din CB, FA 10, 27, unde vsl. **вѣсѣаѡѡѡ** este redat prin *dumăindu* (față de *beseduind*, din CP, și *vorovind* din NTB și BB), reprezintă un caz în care utilizarea unor termeni diferiți oferă mai multe informații. Pentru CB, trebuie avută în vedere posibilitatea ca traducătorul sau revizorul să-și fi asumat - la nivel lexical - libertatea de a nu utiliza în traducere un termen de origine slavă împrumutat deja în limba română. Această posibilitate stă, însă, alături de aceea ca preferințele, operate în cadrul unor analize semantice atente - ce pot fi presupuse fără prea mare scepticism -, să fi fost influențate de situația respectivilor termeni în cadrul aspectului literar (așa cum se dezvoltase el în acea arie lingvistică românească de care aparținea textul). Cele trei cuvinte prezentau încă în epocă valoarea ‘a discuta’, însă primul termen mergea în direcția ‘a se sfătui’, termenul coresiian putea coborî pînă la ‘a pălăvrăgi’, celălalt situîndu-se pe o poziție relativ intermediară, dar cu posibilități, date de realitate, de a coborî, nu și de a urca. Primii doi termeni erau grevați, încă din acea epocă, de o forță de circulație limitată¹⁴. Dintr-o altă perspectivă, deși româna deținea, la nivelul limbii vii, un termen potrivit și larg cunoscut, utilizarea în aceste traduceri a unor termeni împrumutați genera concurență între aceste cuvinte, o concurență care putea duce la scăderea capacităților de nuanțare ale acestora. Din perspectivă diacronică judecînd faptele, fiind utilizați pe aceeași poziție în două variante ale aceluiași text biblic, cei doi termeni pierdeau, prin această coliziune unele dintre nuanțele care-i individualizau și le confereau valorile ce le-ar fi dat drept de cetate amîndurora. În cazul în care o astfel de concurență reprezintă ultima instanță pentru termenii propuși, nivelul lexical al limbii are de pierdut.

2.2.10. Este greu de spus dacă perechea *slobod / logoditoriu* (*Gal.* 3, 28; primul în AI, NTB, BB celălalt în CP) se datorează unor dinamici diferite în semantica termenului, specializării, respectiv nespecializării sale. Formularea gr. οὐκ ἐπι δούλος οὐδὲ ἐλεύθερος a ajuns, prin intermediul slavonei, la rom.: „nu e șerb, nici slobod” (AI) „nu e nici o slugă și nici un logoditoriu” (CP), „nece slugă, nece slobod” (NTB), „nu încape rob, nici slobod” (NTB). Termenii utilizați în textul slavon, **срѡбодѡнѡ** ‘ἐλεύθερος, liber’, respectiv **логѡдѡнѡ** 1. ‘ἀναλογῶν, conveniens, congruens’ 2. ‘ἄριστος, optimus’, arată că opțiunile coresiene (dincolo de tendința constantă a diaconului de a utiliza subst. *slugă*) sînt date de caracterul precaut și iscoditor al diaconului în ceea ce privește gradul de încifrare a textului biblic (de multe ori, diaconul realmente ispitește pisania, căutînd sensurile profunde ale textului). Pe de altă parte, rezultatele obținute, chiar dacă nu mereu în concordanță cu ceea ce, în fapt, trebuia redat, indică bune cunoștințe de slavonă și de greacă. Alteori, însă, nu este exclus ca exagerările și greșelile să aparțină colaboratorilor sau propriei neatenții.

2.2.11. Diferențele dintre termenii utilizați în „*Să lucrăm și se păzimu sineș*” (CB, *Sp. la Ioan* 325/11-12), „*să robim și să ne ferim cineș sine*” (CP 189/17-18), unde se redă vsl. **рѡботѡти** ‘δουλεύειν, servire’, se pot datora tendinței autorului CB către întrebuițarea de termeni de origine latină, dar și lipsei de înțelegere exactă a valorilor termenilor utilizați în textul slav. O înțelegere fină o arată Coresi, care utilizează tot un împrumut de origine slavă, din aceeași familie (este semnificativ și faptul că nu se traduce prin *a roboti*). Pe de altă parte, echivalarea din CB ar mai putea arăta că elementul moștenit, aici utilizat, își pierduse valoarea etimologică.

2.2.12. Traducerile de sub *Gal.* 5, 20 pentru termenul vsl. **идѡлѡслѡѡженіѡ**, *ale dracului slujirile* (AI) respectiv *idoliia* (CP), situabile între limitele rezonabile ale calculului, respectiv ale creației lexicale, nu pot fi discutate decît ca opțiuni valide. Dincolo de urmarea prin calc a textului străin, autorul AI pare a se situa la un nivel mai accesibil masei ascultătorilor, pe care o orientează prin implicarea afectivă (nu se folosește *idol*, ci *drac*)¹⁵. Coresi se arată mai fidel textului slavon, însă încercînd să îmbogățească limba română cu un abstract. Apelînd la creație, traducătorul sau revizorul trădează astfel caracterul conștient al opțiunii¹⁶.

2.2.13. Neexistînd un împrumut pe baza termenului slavon din text, cei doi ajung să se comporte la fel în redarea vsl. **дѡ вѡсѡнѡнѡнѡ прѡѡѡнѡ**, prin creație pe bază de calc: „se întru *fiire* priimim” (AI, *Gal.* 4, 5),

¹⁴ De altfel, faptul acesta însuși, această căutare, uneori, împotriva curentului limbii vii, este o dovadă a eforturilor conștiente depuse de către traducători și revizori.

¹⁵ Uzul acesta apare și la Dosoftei.

¹⁶ Gr. εἰδωλολατρεῖα este redat prin „slujba idolilor”, în NTB, și prin „închinarea la idoli” în BB. Dosoftei, în VS, va utiliza pluratul articulat *idoloslujitelii* (febr., 6), împrumutînd din slavonă.

respectiv: „cînd întru noi luo *coconiia*” (CP), sensul care era de redat aici fiind ‘ut adoptionem filiorum reciperemus’. Dacă, însă, în primul text libertatea primită este utilizată pentru crearea unui termen (sau încercarea de a căpăta girul pentru o creație mai nouă), la Coresi se constată, și sub acest aspect, aceeași prudență, același echilibru prin care nu se depărtează prea mult nici de limba sursă, și nici nu încearcă toate resursele limbii române¹⁷.

2.2.14. În cazul următor, făcînd abstracție de înțelegerea inexactă la nivelul CV și, la rigoare, chiar al BB, se poate observa cum, din unele opțiuni de traducere, mai ales atunci cînd posibilitățile oferite de limbă sînt mari, se pot extrage concluzii asupra propensiunilor care domină traducătorii și revizorii textelor. Contextul de sub FA 28, 19 ar putea oferi sugestii utile în acest sens. Astfel, sensul din „*contradicientibus autem iudaeis*”, redat în versiunea slavă prin **сѣпротивѣже глеште іудеѣмъ**, este redat în CB prin „*vrău* grăiescu ovreaii” (unde se traduce și interpretează), în CV prin „*într-aleanu* grăindu iudeiloru” (întocmai precum în maghiară), iar în CP prin „*de protivă* ce grăia iudeii” (întocmai precum în textul slavon), în vreme ce în NTB apare: „Iară grăindu-le jidovii împotivă”. Remarcabilă este traducerea din BB. Fiind textul grecesc: ἀντιλεγόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων, soluția: „Și pricinindu-se jidovii”, indică încercarea de a găsi un termen potrivit celui grecesc, echivalent nesintagmatic, chiar dacă acesta este unul vechi (des utilizat în secolul precedent) și mai puțin propriu unei norme culte.

2.2.15. Sub FA 20, 19 se vorbește despre faptul că apostolul Pavel trebuise să depășească multe încercări, datorate uneltirilor evreilor. Pentru ceea ce, în textul grecesc, apare numit prin ἐπιβουλή, iar în cel slavon prin **нѣсѣвѣт**, în CB se întrebuițează *sveature*, în CV *sveatu*, în CP *feleluit* (< magh. *felel* ‘antworten, haften’), în NTB *hiclesugul*, în BB *vicleniile*. Termenul grecesc indica o activitate cu intenție negativă, o consfătuire cu caracter insidios, de complot. Tot acest complex nu putea fi perfect satisfăcător prin termenul ales de traducătorul slav. De aceea, CB și CV traduc vsl. **сѣвѣт**, lăsînd pe seama contextului și a cititorului lămurirea sensului celor spuse de Pavel. Dacă se are în vedere că, în secolul al XVI-lea, cuvintele *întrebare* și *răspuns* apar utilizate în contexte în care este vorba despre consfătuiri animate, discuții în contradictoriu, polemici aprinse etc., se poate accepta termenul coresian, fără a se considera că acesta nu a înțeles textul¹⁸. Ultimele două texte apelează la soluția în celălalt sens decît cea pe care am constatat-o în cazul CB și CV, și anume cititorul este orientat direct către latura tenebroasă a „sfatului”. În mod cert, NTB a primit sugestia din textul latin, unde se folosește apare „*ex insidiis Iudaeorum*”. În ceea ce privește BB, opțiunea către termenul din NTB, împreună cu asumarea acestuia (termen „curățat”, însă, de elementele „regionale și populare”, în realitate, prin falsă regresie) este ușurată și de aceea că faptul este permis de textul grecesc.

2.2.16. Comparația dintre traducerile „și văzu că ogoadină iaste ovreailoru, aduse a prinde și Petru” (CB, FA 12, 3), „și văzu că pre ogoadă iaste iudeilor, adause prinse și Pătru” (CP), „adaose să prinză” (NTB), „adaose a prinde” (BB) pe de o parte, precum și dintre acestea și versiunile slavonă, greacă și latină, pe de altă parte, arată că numai cu greu s-ar putea accepta că Bratul a tradus corect în acest loc. La nivel strict semantic, rămîne dificil de a contesta vreuna dintre soluții, textul fiind: „Videns autem quia placeret Iudaeis, apposit ut apprehenderet et Petrum”. Formele care interesează aici sînt reprezentate în textul grecesc prin: προσέθετο συλλάεῖν, iar în cel slavon prin **приложити**, adică exact termenul care, în slavonă, stătea pe poziția termenul utilizat în textul grecesc. Astfel, contextul narativ permite, ce-i drept, și încă destul de bine, acel *aduse*. Dacă nu este vorba despre o greșeală banală, de ordin grafic, atunci faptul se datorează unei propensiuni a traducătorului sau revizorului, determinate dialectal sau prin influență culturală. La diacon este de remarcat juxtaponerea.

Analiza situațiilor prezentate arată că, în multe dintre acestea, opțiunea a fost călăuzită de anumiți factori. Cu toate că, în general, se constată că traducătorii și revizorii utilizează aproape întregul arsenal de posibilități pe care limba română, tendințele din epocă, alte modele, sugestiile acceptabile din partea altor texte îl ofereau, nu se pot trece cu vederea anumite tendințe dominante, localizabile la nivelul fiecărei versiuni românești în parte și de natură să caracterizeze acea versiune.

La nivel gramatical se constată, pentru CP, o acută tendință de a reda cît mai limpede textul biblic, fără, însă, a plăti prețul utilizării structurilor populare, mai ales atunci cînd există o altă opțiune, chiar dacă aceasta poate afecta într-o măsură limpezimea. Așadar, diaconul pare a avea ca prim obiectiv nivelul la care se exprimă, ceea ce îl recomandă, cel puțin la nivel de principiu, ca mult mai atent în actul său. Pe de altă parte,

¹⁷ NTB și BB vor utiliza o creație precum **fiiesc*.

¹⁸ Textul coresian fiind: „Voi știți că dentru înția zi de cînd veniuu întru Asia, cum cu voi în toți anii fui lucrînd Domnului cu toată smerenia mîndriei și multele-mi lacrimi și năpăstie-me ce mi se-au tîmplat de jidovi spre feleluit (...)”, se poate avea în vedere cu toată seriozitatea ipoteza ca diaconul să fi semnat prin *spre feleluit* faptul că, față de activitatea înșirată în prima parte a frazei, evreii i-au oferit *drept răspuns* necazurile înșirate în partea a doua.

această constatare întărește ipoteza că diaconul era revizor și nu traducător direct. Pentru CB și CV, dominantă pare a fi concentrarea spre obținerea unui text românesc situat în limite rezonabile sub aspectul inteligibilității sale. Faptul acesta indică niște traducători sau copişti-revizori orientați spre text (dar nu sub aspect stilistic) și spre cititor.